

O PRZEWODNIKACH BIBLIOTECZNYCH

Szeroko rozpowszechnione wydawnictwo informacyjne „przewodnik po bibliotece” uznawany jest ogólnie za jeden z najlepszych środków informacji bibliotecznej, zwłaszcza gdy spełnia wymogi starannego i estetycznego edytorstwa. O jego roli i znaczeniu w działaniu służby informacyjnej pisały C. Duninowa i I. Nagórska, przedstawiając jednocześnie początki rozwoju i stan w latach 1948—1967¹. Opracowały one także wykaz polskich informatorów bibliotecznych z lat 1948—1968 opublikowany w *Informatorze Bibliotekarza i Księgarza*². Dorobek następnych lat można śledzić w stałym dziale tego wydawnictwa „Przegląd polskiej literatury fachowej”. Niestety, informacje na ten temat nie są kompletne (IBiK 1980 nie wymienia informatorów z roku 1979), dlatego też przedstawione uwagi odniesiono do zbioru zgromadzonego w Bibliotece Głównej UMCS.

Przedmiot naszych zainteresowań nie ma ściśle sprecyzowanej nazwy, najczęściej przekazywany jest odbiorcy jako: „Informator dla czytelników”, „Informator. Biblioteka...” lub też w jego tytule na pierwszym miejscu jawi się nazwa biblioteki, na drugim określnik... „informator”, „przewodnik”. Stosowanie nazwy „informator” (używana w literaturze fachowej), wywołuje obawę, że jej pole znaczeniowe jest zbyt szerokie i obejmuje swym zasięgiem wydawnictwa, które określane są jako „informatory ogólne” a więc wykazy rejestrujące biblioteki czy ośrodki informacji i nie stawiające sobie za cel instruowania o sposobie korzystania z ich zbiorów. Dlatego też przyjmujemy w naszych rozważaniach określenie „przewodnik”, uznając je za najbardziej jednoznaczne. W *Encyklopedii wiedzy o książce* pod hasłem „przewodnik po bibliotece” znajdujemy wyjaśnienie, że „...jest to wydawnictwo informacyjne (z reguły o małym formacie) ułatwiające czytelnikom, korzystanie z biblioteki. Zawiera zwykle adres, krótki rys historyczny biblioteki, szkic struktury organizacyjnej z podaniem najważniejszych agend, omówienie stanu i charakteru zbiorów, opis i wykaz katalogów, niezbędne wiadomości dotyczące warunków korzystania z biblioteki”.

Rozwój wydawnictw tego typu i funkcja jaką mają spełniać, skłania do podjęcia próby analizy zagadnień warsztatowych. Ze względu na różny charakter i zróżnicowane funkcje instytucji sprawczych, będących jed-

¹ Duninowa C., Nagórska I.: *Polskie informatory biblioteczne. Problematyka, stan obecny i postulaty*. „Bibliotekarz” 1967 nr 6 s. 163—169.

² *Informator Bibliotekarza i Księgarza* R. 1968, 1969.

nocześnie przedmiotem prezentacji przewodników, dokonamy ograniczenia pola naszych obserwacji tylko do druków bibliotek uczelni i innych zakładów naukowych, wyłączając „informatory” bibliotek publicznych, stanowiących odrębny, szeroki i interesujący temat. Zajmiemy się więc wydawnictwem adresowanym do stosunkowo jednolitego zespołu odbiorców, wydawnictwem instytucji o zbliżonych celach i formach działalności informacyjnej. Ze względu na charakter bibliotek, będących w kręgu naszych rozważań możemy wyodrębnić: przewodniki bibliotek uniwersyteckich, bibliotek politechnicznych i innych szkół wyższych oraz przewodniki bibliotek zakładów naukowych takich jak Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteka Kórnicka PAN, Biblioteka Narodowa. Spośród tych grup wydawnictw bierzemy pod uwagę najbardziej reprezentatywne (dla swego gatunku), starannie i najpóźniej wydane, zakładając, że forma ostateczna jest rezultatem doświadczeń nabytych w dotychczasowej praktyce. Wydaje się uzasadnione aby rozważając związane z nimi kwestie warsztatowe brać pod uwagę formę zewnętrzną, strukturę książki jak też wysokość nakładu, zgodnie z przyjętymi w literaturze wzorami.

Wiele spośród interesujących nas druków otrzymało formę broszury — zważywszy na objętość, sposób zszycia oraz okładkę, chociaż można tu znaleźć ładne wydania książkowe. W grupie przewodników bibliotek uniwersyteckich, które mają przeważnie mały format (szesnastki lub ósemki), wyróżnia się ósemka „Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie”, wydawnictwo należące do najnowszych bo z 1979 roku.³ Na skromnej czarno-białej okładce wyróżniają się harmonijnie rozłożone elementy tytułury oraz starannie dobrany ozdobnik — sygnet WUW. Na wewnętrznej stronie okładki znajdujemy orientacyjny plan zabudowy uniwersytetu przy ulicy Krakowskie Przedmieście — istotna pomoc dla użytkownika, który znajdzie się tam pierwszy raz. Praktyka zamieszczania rysunków obrazujących rozkład placówek biblioteki lub planu budynków stosowana jest dość często, m. in. już w roku 1954 w informacjach dla korzystających ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu⁴, w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika⁵, w „Informatorze” Biblioteki Głównej Uniwersytetu Gdańskiego⁶. Podobnie jest z zamieszczeniem sygnetu wydawniczego lub ekslibrisu na stronie tytułowej. Przewodniki, o których mówimy odbijane są przeważnie przy użyciu składu drukar-

³ *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Przewodnik*. Oprac. zbiorowe pod red. Anieli Sapiej. Warszawa 1979 75 s.

⁴ Kocowski B.: *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu*. Wrocław 1968 99 s.

⁵ Mołodcówna Z.: *Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Toruń 1978 10 s.

⁶ Jokieli B.: *Informator*. Biblioteka Główna. Sopot 1978 37 s.

skiego, rzadziej metodą fotoskładu, ostatnie częściej spotykamy w grupie wydawnictw bibliotek politechnicznych. Znamionuje je przesunięcie troski edytorskiej w stronę użytkowości korespondujące z dążeniem do niezwłocznego przekazania zawartych treści, bez specjalnej dbałości o kształt zewnętrzny. To stanowisko uzasadnia okoliczność iż przewodnik ma do spełnienia istotną funkcję praktyczną, jest potrzebny szerokiej rzeszy odbiorców. Pojawia się tu jednak powiązanie nieco zaskakujące. Otóż te niejako naprędce wykonane „nośniki informacji” mają wbrew naszym przypuszczeniom znacznie niższe nakłady (100—1500 egzemplarzy) niż wydawnictwa drukowane, nie mogą więc służyć większej liczbie czytelników.

Duże uznanie budzą niektóre inicjatywy edytorskie podejmowane przez biblioteki zakładów naukowych (przyjmijmy umownie takie określenie), których wydawnictwa otrzymują kształt starannie wypracowanych przewodników niezależnie od tego czy są małymi książeczkami jak „Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu”⁷ czy też broszurą o dużych walorach estetycznych jak „Biblioteka Patria”⁸ — wydana na kredowym papierze. Elementem zdobniczym, na okładkach tej ostatniej są rysunki przedstawiające budynek biblioteki i plan nowego gmachu oraz zdjęcie Pałacu Rzeczypospolitej, gdzie mieści się część zbiorów. Całe opracowanie obejmuje 26 stron, z których połowę zajmują starannie dobrane ilustracje przedstawiające niektóre z cennych dokumentów.

Podobnie opracowane przewodniki znajdujemy wśród wydawnictw bibliotek uczelnianych. Można tu wymienić publikacje Biblioteki Uniwersyteckiej KUL⁹, Biblioteki Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej¹⁰, Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego¹¹ czy Biblioteki Jagiellońskiej¹². Łączy je oszczędne operowanie tekstem ograniczonym do podania najniezbędniejszych informacji, mały format i niewielka ilość stron. Znacznie ustępują wydawnictwu Biblioteki Narodowej pod względem jakości druku — papier, ilustracje; ma to zapewne niemały związek z ich przeznaczeniem — o ile „Biblioteka Patria” jest formą propagandy „instytucji-symbolu”, to pozostałe są przewodnikami sensu stricto, a ich kieszonkowy kształt daje możliwość łatwego

---

⁷ Korzon K.: *Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu. Przewodnik*. Wrocław 1975 171 s.

⁸ Jankowerny W.: *Bibliotheca Patria. Biblioteka Narodowa*. Warszawa 1978 26 s.

⁹ *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*. Lublin 1975 11 s.

¹⁰ Domański E.: *Informator. Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej*. Warszawa 1978 38 s.

¹¹ *Informator dla czytelników Biblioteka Główna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. Katowice 1979 20 s.

¹² *Biblioteka Jagiellońska*. Kraków 1975 11 s.

przenoszenia podobnie jak publikacja Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie ¹³.

Wskazane elementy formy zewnętrznej wydawnictw pozostają w ścisłym powiązaniu z ich strukturą wewnętrzną i układem treści. Zasygnalizowane na początku różnice tytułów pozwalają snuć przypuszczenia o odmienności sposobu ujęcia treści. Analiza przewodników bibliotecznych omawianych trzech grup instytucji wykazuje, że biblioteki uniwersyteckie częściej na pierwszym miejscu umieszczają w tytule swą nazwę, podając w podtytule określnik charakteru publikacji. Można przypuszczać, że taka kompozycja ewokuje większe oddziaływanie propagandowe, nośnikiem tej wartości jest także urozmaicona zewnętrzna szata graficzna, jak też większa liczba ilustracji. Wśród wydawnictw innych szkół wyższych podobne walory posiadają przewodniki Biblioteki Politechniki Warszawskiej i Biblioteki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu ¹⁴.

Informacyjny charakter przewodników decyduje o tym, że tytuł jest elementem wyraźniej zaakcentowanym (graficznie) niż autorstwo. Pod nim, lub na odwrocie strony tytułowej znajdujemy najczęściej nazwiska opracowujących lub autorów. Rzadziej spotykamy się ze zbiorowym przygotowaniem tekstu jak w przypadku Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki AR we Wrocławiu lub też z pominięciem autorstwa — Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Tekst pomocniczy w omawianych wydawnictwach jest mało rozbudowany, sprowadza się do najniezbędniejszych elementów. Prawie wszystkie publikacje posiadają spis treści (pominięty w „Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, „Informatorze” Biblioteki Jagiellońskiej, „Bibliothecae Patriae” — publikacjach o bardzo skondensowanym tekście), w bardzo wielu występują tabele a nawet wykresy pozwalające obrazowo prześledzić strukturę biblioteki; wprowadzane są często w formie załączników. W wielu przypadkach znajdujemy bibliografię wydawnictw o bibliotece, ma to miejsce częściej w przewodnikach bibliotek uniwersyteckich (UW, UJ, UAM, Uniwersytetu Gdańskiego, UŁ), biblioteki politechniczne przeważnie podają wykaz własnych wydawnictw. Streszczenia obcojęzyczne natomiast nie należą do często spotykanych elementów tekstu pomocniczego — zamieściły je Biblioteka Jagiellońska ¹⁵, Biblioteka UŁ ¹⁶, Biblioteka Narodowa ¹⁷. Rzadkim zjawiskiem jest wprowadzanie

¹³ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Informator. Warszawa 1966 24 s.

¹⁴ Sójka J.: Informator Biblioteki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Poznań 1976 61 s.

¹⁵ Bar I.: Przewodnik po Bibliotece Jagiellońskiej. Kraków 1964 104 s.

¹⁶ Frontczakowa W., Jaworska J.: Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi. Informator dla czytelników. Łódź 1966 78 s.

¹⁷ Biblioteka Narodowa. Informator dla czytelników. Warszawa 1963 78 s.

tekstu reklamowego, ten pożyteczny zabieg wystąpił w przewodniku Biblioteki Politechniki Warszawskiej, gdzie czytelnicy są informowani o możliwości korzystania z wykonywanych przez bibliotekę dokumentów wtórnych. Zdaje się, że większość księżnic propagowałaby tego rodzaju usługi, gdyby posiadały możliwość zrealizowania zamówień. Prawie wszystkie przewodniki posiadają tekst wprowadzający określany jako przedmowa lub wstęp, który wyjaśnia cel oraz zawartość oddawanego czytelnikom druku; niekiedy „wiadomości wstępne” bywają miejscem wykazania agend¹⁸.

Tekst główny omawianych wydawnictw dzieli się najczęściej na rozdziały, z których wyodrębnia się mniejsze części podobnie jak pierwsze zaopatrzone w tytuły. Osiąga się dzięki temu przejrzystość i możliwość łatwego docierania do wybranych fragmentów. Hierarchizacja rozdziałów ułatwia czytanie i rozumienie tekstu. Najczęściej spotykamy oznakowane rozdziały pierwszego, drugiego i trzeciego rzędu, które numerowane są kolejno: cyframi rzymskimi, arabskimi i literami lub wewnątrz głównych rozdziałów nadawany jest dziesiętny układ oznakowań podrozdziałów¹⁹. W przewodnikach Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu i Uniwersyteckiej w Warszawie tytuły rozdziałów nie są numerowane lecz zróżnicowane graficznie co czyni je równie czytelnymi.

Stałym niejako „punktem” treści są dzieje biblioteki, w zależności od tradycji instytucji otrzymuje on odpowiednią ilość miejsca. Zasadniczy temat — zbiory, aparat informacyjny i sposób korzystania z nich stanowią główny, najbardziej rozbudowany zrąb omawianych wydawnictw. Przewodnik Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie przedstawia te fragmenty działalności, które mają bezpośredni związek z użytkownikiem. Znajdujemy w nim bogatą informację o zbiorach i aparacie informacyjnym — zwłaszcza w odniesieniu do zbiorów specjalnych. Zrezygnowano natomiast z omawiania pracy naukowo-badawczej, dydaktycznej, gromadzenia i innych form działalności. Takie samo podejście spotykamy w przewodniku Biblioteki UAM, Biblioteki AE w Poznaniu. Tendencja do ukazania biblioteki z całokształtem jej działalności wystąpiła w wydawnictwie Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. Niektóre publikacje, zwłaszcza szkół wyższych i politechnicznych, zawierają także informacje regulaminowe, co zwiększa ich funkcję użytkową.

Analizując zawartość treści tych druków zauważamy w ich opracowaniu dwie tendencje: jedna wykazuje dążenie do jak najpełniejszego ukazania przedmiotu w możliwie wszystkich aspektach, druga ma na celu

¹⁸ Kozłowska T.: *Informator. Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej*. Gdańsk 1978 20 [10] s.

¹⁹ Maruszak E.: *Informator o Bibliotece*. Lublin 1975 45 s.

skierowanie uwagi czytelnika na sposób poszukiwania książki. Wymowny jest spotykany czasem tytuł podrzędiału: „kto może korzystać ze zbiorów...”. Do grupy pierwszych możemy zasadniczo włączyć większość publikacji bibliotek zakładów naukowych, które poza rozbudowaną częścią historyczną dają szeroki opis zbiorów ograniczając się do skrótowych informacji o formach udostępniania.

Powstaje pytanie czy omawiane przewodniki opracowuje się tylko z myślą o użytkownikach biblioteki. W niektórych przypadkach na pewno tak, jest to chyba pierwszy i najbardziej potrzebujący pomocy odbiorca, któremu czasem wystarczy mały, zaledwie kilkunastostronicowy folder jaki wydała Biblioteka Uniwersytecka KUL, czy Biblioteka UMK w Toruniu (1978 r.). Są one jakby odpowiedzią na najszersze zapotrzebowanie czytelnicze, zadowolą także doświadczonego bywalca bibliotek naukowych pragnącego poznać tylko tę konkretną placówkę. Początkujący student lub czytelnik mający trudności z samodzielnym zdobywaniem informacji potrzebuje większej pomocy, znajdzie ją w przewodnikach obszerniej traktujących temat, takich gdzie są wzory wypełniania rewersów, dokładny opis księgozbioru podręcznego, a także szczegółowe wyjaśnienia funkcji jaką spełniają poszczególne rodzaje katalogów. W takim przypadku przewodnik spełnia niejako rolę skryptu przysposobienia bibliotecznego.

Wydawnictwa te ostatnio coraz częściej są wykorzystywane w przygotowaniu studentów pierwszych lat studiów do pracy z książką i poszukiwań bibliotecznych. Układ ich treści wykazuje dużą zbieżność z programami wielu przewodników o bardziej rozbudowanej zawartości. Skrypty przysposobienia bibliotecznego stanowią harmonijną całość z wydawanymi równoległe małymi folderami. Biblioteka UMK w Toruniu wydała w roku 1978 taki właśnie „skrócony” przewodnik (900 egz.) i skrypt²⁰ (1400 egz.) — zostały więc uwzględnione potrzeby różnych kategorii odbiorców.

Przewodnikami zainteresowani są nie tylko czytelnicy, oczekują na nie bibliotekarze, którzy znajdują w nich materiał do przeprowadzania analogii oraz pomoc w organizowaniu współpracy międzybibliotecznej. Nasuwa się refleksja nad formą optymalną wydawnictwa tego typu — nie powinno chyba zmierzać wyraźnie do zastępowania skryptu przysposobienia bibliotecznego. Należałoby także oczekiwać szerszego zakresu treści jak i dopracowania edytorskiego. Jako odpowiedniki tych wymogów można traktować przewodniki Biblioteki Jagiellońskiej (1964), Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (1968), Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi (1966) i Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (1979).

Wskazane pozycje są niejako wizytówkami instytucji. Oczywiście nie zawsze praktyka bibliotekarska wymaga pomocy wydawnictwa w takim kształcie, stąd też znaczna liczba równie dobrych przewodników o zróżnicowanej treści i chyba jest to pozytywne zjawisko, że różnią się między

sobą. W zaobserwowanej wysokości nakładów widoczna jest duża rozpiętość, zarówno w grupie tych niejako wzorcowych (10 000, 9200, 2200, 3000), jak i pozostałych (150, 200, 700, 900, 4000). Jeżeli nawet pokryły współczesne wydaniom zapotrzebowanie to z pewnością ciągle napływający nowi użytkownicy będą mieli utrudniony do nich dostęp. Stąd dostrzeżana przez bibliotekarzy potrzeba opracowywania nowych edycji lub publikacji uzupełniających, zważywszy na proces dezaktualizacji niektórych informacji. Działalność wydawnicza bibliotek w dziedzinie przewodników charakteryzuje się zrozumiałym doskonaleniem form; i tak, znana z dobrej praktyki Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu w roku 1954 wystąpiła z typową dla tego okresu skromną publikacją określoną w podtytule jako „informacje dla korzystających ze zbiorów”²¹ (1300 egz.) w 1958 r. wydała *Informator*²² jako uzupełnioną odbitkę (2000 egz.) z *Wrocławskiego Informatora Uniwersyteckiego*, natomiast rok 1968 przyniósł znakomicie opracowany (merytorycznie i typograficznie) przewodnik *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu*.

W jakim stopniu kolejne publikacje odpowiadały na zapotrzebowanie czytelników nie możemy odpowiedzieć, trudno też stwierdzić czy odległości czasowe między poszczególnymi wydaniem wynikały z obserwacji zapotrzebowania. Wnioskowanie na ten temat jest utrudnione przez fakt, że nie posiadamy ścisłej informacji o kolejnych edycjach. Uwarunkowania realizacji poszczególnych edycji są wielorakie, często powstają one w związku z obchodami jubileuszy bibliotek — wówczas otrzymujemy opracowania bardziej efektywne. Na podstawie dostępnych przewodników możemy stwierdzić, że częstotliwość ich wydawania waha się od kilku do kilkunastu lat. Na przykład w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ukazywały się w latach 1958, 1967, 1975, w Bibliotece UMK w Toruniu w 1956, 1972, 1978 r. Biblioteki politechniczne (Politechniki Szczecińskiej i Wrocławskiej), u których obserwujemy zainteresowanie przygotowaniem pomocy do przysposobienia bibliotecznego wznawiają je najczęściej po upływie trzech lat w nakładzie około 2000 egz. Możemy sądzić, że jest to częstotliwość optymalna dla publikacji o takim charakterze. Bliżej nam znana praktyka Biblioteki Głównej UMCS, gdzie „Informator dla czytelników” wydawano trzykrotnie: w roku 1954 (2000 egz.), w 1963 (500 egz.), 1969 (1200 egz.), pozwala stwierdzić, że nie był to materiał powszechnego użytku.

Istnieje obawa, że wśród odbiorców omawianych wydawnictw znajdu-

²⁰ *Przysposobienie biblioteczne*. Red.: Bohdan Ryszewski. Toruń 1978 90 s.

²¹ *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Informacje dla korzystających ze zbiorów*. Red.: Jan Reiter. Wrocław 1954 21 [3] s.

²² Reiter J.: *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Informator*. Wrocław 1958 32 s.

ją się tylko niektórzy użytkownicy bibliotek (oby to byli ci najbardziej potrzebujący i zainteresowani), niektórzy bibliotekarze i biblioteki (też na pewno nie wszystkie) zwłaszcza wówczas gdy na odwrocie karty tytułowej znajdujemy formułę: „do użytku wewnętrznego”. Wydaje się uzasadnione dążenie do posiadania przez biblioteki wszystkich wydawnictw tego typu, jest to przecież swoisty genre bibliotekarski, który może interesować z wielu względów.